

Кафедра філософії та політології

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

з дисципліни **"Релігієзнавство"** на 2013-2014 навчальний рік

для студентів за фахом:

- 6.140101 „Готельно-ресторанна справа”
- 6.140101i „Готельно-ресторанна справа”
- 6.140103 „Туризм”

Автор: доцент *Мовчан М.М.*, кандидат філософських наук

Рецензенти:

Варв'янський С.М., професор кафедри філософії та політології Полтавського університету економіки і торгівлі, д.філос.н.

Кравченко П.А., завідувач кафедри філософії Полтавського Національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка, д.філос.н, професор

Навчальна програма обговорена
і схвалена на засіданні
кафедри філософії та політології
14 травня 2013 року, протокол № 10
Зав. кафедри _____ Нестуля О.О.
(підпис)

„УЗГОДЖЕНО”

На засіданні науково-методичної групи
з напрямку підготовки „Готельно-ресторанна справа”
„_____” _____ 2013 р.
Голова групи _____ Капліна Т. В.
(підпис)

„УЗГОДЖЕНО”

На засіданні науково-методичної групи
з напрямку підготовки „Туризм”
„_____” _____ 2013 р.
Голова групи _____ Скляр Г. П.
(підпис)

„УЗГОДЖЕНО”

В. о. декана факультету харчових технологій,
готельно-ресторанного і туристичного бізнесу
„_____” _____ 2013 р.
_____ Карпенко В. Д.
(підпис)

„СХВАЛЕНО”

Голова науково-методичної ради університету
_____ проф. Рогоза М.Є.
„_____” _____ 2013 р.

(підпис)

ВСТУП

Грунтовне вивчення релігії – чи не найстарішої з-поміж форм суспільної свідомості – є актуальною потребою в сучасному плюралістичному світі. Нідерландський філософ Бенедикт Спіноза зараховував до основних природних прав людини, поряд з правом на життя та власність, ще й право на свободу совісті та свободу думки. У сучасному глобалізаційному світі інтеграційних процесів, усвідомлення планетарної взаємозалежності всіх суб'єктів суспільної комунікації та з огляду на пошук універсальної етики загальнолюдського спілкування великої ваги набувають повага до людської гідності, її національно-культурних особливостей та релігійних переконань – однієї з найбільш тонких та вразливих сфер духовного життя людини.

Навчальний курс «Релігієзнавство» викладений з урахуванням тісного взаємозв'язку самої дисципліни та її предмета з такими суспільствознавчими дисциплінами, як «Філософія», «Культурологія», «Психологія», «Соціологія», «Політологія», «Етика» та «Естетика» тощо. Всі вони мають справу з виявами, функціонуванням, станами людської свідомості, котра, не в останню чергу, детермінована релігійною вірою суб'єкта мислення. А мотиваційна сфера особистості в умовах соціуму тісно пов'язана з її приналежністю до тієї чи іншої церкви, віросповідання, деномінації.

Предмет курсу охоплює питання виникнення та розвитку релігії, церкви і церковних організацій, свободи совісті. Основне завдання дисципліни – допомогти студенту зорієнтуватися в системі духовних цінностей, дати майбутньому фахівцю більш різнобічну загальнокультурну гуманітарну підготовку. Цей курс допоможе: оволодіти однією з найважливіших сфер світової та вітчизняної культури; здійснити вільне і свідоме самовизначення в світоглядній позиції; навчитися грамотно вести світоглядний діалог, оволодіти мистецтвом розуміння інших людей чий спосіб мислення є інакшим.

Це дасть можливість студенту уникнути, з одного боку, догматизму і авторитаризму, а з іншого – релятивізму і нігілізму. Врешті-решт вивчення цієї дисципліни буде сприяти встановленню духовного клімату взаєморозуміння, гармонізації міжособистісних відносин між представниками різних релігійних і нерелігійних світоглядів, ствердженню громадської злагоди та соціальної стабільності в суспільстві.

Мета курсу: формування системи знань про релігійні феномени, закони та механізми виникнення і функціонування релігії, її основні типи і форми.

Завдання курсу: на основі вивчення курсу релігієзнавства студент повинен: - *знати* його структуру, систему найважливіших понять і категорій, а також суттєві ознаки різних релігійних систем і вірувань; - *вміти* краще орієнтуватися у складній суспільній системі духовних цінностей, сформувати своє власне світобачення й особисті переконання та бути здатним відстоювати і захищати їх в толерантному діалозі з представниками інших поглядів. Процес оволодіння цією дисципліною сприятиме стимулюванню студентів до самостійної наукової роботи.

Вивчення студентами дисципліни «Релігієзнавство» *передбачає такі види навчальної роботи:*

- Лекційний курс.
- Самостійна підготовка і участь у семінарських заняттях.
- Самостійна робота над окремими темами і питаннями, визначеними викладачем у відповідності до програми.
- Модульно-рейтинговий контроль знань студентів.
- Складання заліку.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ „РЕЛІГІЄЗНАВСТВО”

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА. РЕЛІГІЯ ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Особливості релігієзнавства як навчальної дисципліни. Теоретичне й історичне релігієзнавство.

Сутність і походження релігії. Ознаки релігійної віри.

Основні релігієзнавчі концепції та їх загальна характеристика.

Уявлення про природне та надприродне. Поняття Бога. Аналіз богословських доведень буття Бога.

Структура релігії. Релігійна свідомість та її аспекти. Релігійний культ і релігійні організації. Поняття церкви як суспільного інституту віруючих.

Функції релігії (компенсаційна, світоглядна, регулятивна, інтегруюча, комунікативна, політична, легітимуюча та ін.).

Проблеми класифікації релігії. Поділ релігій за рівнем розвитку: 1) ранні вірування (анімізм, тотемізм, магія, фетишизм, культ предків тощо); 2) політеїстичні релігії – національні релігії (виняток – іудаїзм та сикхізм); 3) монотеїстичні релігії – буддизм, християнство, іслам (світові релігії), іудаїзм та сикхізм (національні); 4) синкретичні релігії; 5) нові релігійні течії, рухи (нетрадиційні форми релігій).

ТЕМА 2. ПЕРВІСНІ ФОРМИ РЕЛІГІЙНИХ ВІРУВАНЬ

Питання про первісні релігійні вірування як проблема сучасного релігієзнавства.

Магія як надприродний вплив на навколишній світ. Класифікація магії. Магія в сучасних релігіях.

Визначення фетишизму. Що таке фетиш. Фетишизм і сучасність.

Анімізм – віра в надприродне існування душі і духів. Едуард Тейлор і його праця «Первісна культура». Анімізм і культ предків. Анімізм в сучасних релігіях.

Тотемізм як форма первісної релігії. Визначення тотемізму. Наріжний камінь тотемістичних вірувань – вірування в тотемних «першопредків». Тотемний культ. Табу. Тотемізм і сучасність.

Шаманізм як вірування в надприродні здібності і можливості давніх служителів культів – шаманів.

ТЕМА 3. РЕЛІГІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ І РИМУ. ЗОРОАСТРИЗМ

Поняття про міф як оповідь, що виникла на ранніх етапах історії, фантастичні образи яких були спробами узагальнити і пояснити різні явища природи і суспільства. Джерела та періодизація грецької міфології. Особливості давньогрецької релігії. Три періоди міфологічної релігії давніх греків: архаїчний, хтонічний, чи до олімпійський; класичний олімпійський і пізній героїчний.

Специфіка релігії і міфології Стародавнього Риму. Релігія раннього, республіканського та імператорського Риму.

Зороастризм – давньоіранська релігія. Пророк Заратустра (Заратуштра, Зороастр) і його життя. Дуалізм зороастризму: сила світла і царство темряви – Ахура-мазда (Ормузд) та Ангра-Майнью (Аріман). Утвердження культу Мазди.

Священне джерело релігії – Авеста. Вчення про страшний суд, кінець світу, потойбічне життя. Обряди і свята в зороастризмі.

ТЕМА 4. РЕЛІГІЇ ІНДІЇ, КИТАЮ ТА ЯПОНІЇ

Ведична релігія в Індії та її специфіка. Брахманізм – прямий нащадок ведичної релігії. Розподіл людей на варни (касти) – брахмани (жерці), кшатрії (воїни), вайш'ї (землероби, ремісники, торговці) і шудри (слуги 3-х вищих варн). Брахмани, араньяки, упанішади. Вчення про карму. Своєрідна трійця індуїзму (трімурті) – Браhma, Вішну і Шива. Два основні напрями індуїзму – вішнуїзм та шиваїзм. Вимоги до мирського життя індуса. Індуїзм сьогодні.

Джайнізм та його особливості. Сикхізм і сикхи.

Характеристика релігій Китаю. Шанді – «небесний імператор». Культ Неба (Тянь). Зародження і розвиток конфуціанства: шлях від філософсько-етичного вчення до релігії. Місце і роль Конфуція в конфуціанстві. Даосизм і його специфіка. Лао-цзи в релігійній системі даосизму.

Синтоїзм як національна релігія Японії. Літописи «Кодзікі» і «Ніхонсьокі» – джерела синто. Основи культової практики в синтоїзмі. Богиня Аматерасу. Синтоїзм і сучасні японці.

ТЕМА 5. БУДДИЗМ

Ідейні джерела буддизму. Сіддхартха Гаутама – засновник найдавнішої із світових релігій.

Моральна концепція буддизму: вчення про «чотири благородні істини». Нірвана як головна мета буття. Карма – закон залежного начала.

Буддистська релігійна література. Тріпітака і її частини: Віная-пітака (оповіді про Будду та його повчання); Сутта-пітака (притчі й бесіди Будди та його послідовників); Абхидхарма-пітака (філософія буддизму).

Напрями буддизму: хінаяна («мала колісниця», «вузкий шлях спасіння»), махаяна («велика колісниця», «широкий шлях спасіння»).

Регіональний буддизм: чань-буддизм, дзен-буддизм, ламаїзм.

ТЕМА 6. ІУДАЇЗМ. ВИНИКНЕННЯ І ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ХРИСТІЯНСЬКОГО ВІРОВЧЕННЯ

Виникнення іудаїзму та основні етапи його розвитку. Іудейська догматика і культ, звичаї і свята. Священні книги євреїв: Танах (Тора, Небіїм, Х'кесубім) і Талмуд (Мішна і Гемара). Напрями і течії в іудаїзмі (реформований іудаїзм, хасидизм, каббала).

Соціально-історичні, економічні та політичні причини виникнення християнства. Основні ідейні джерела християнської релігії (релігійно-філософські вчення Філона Александрійського та Сенеки; ідеологія кумранської общини; релігії східних народів Римської імперії). Особистість Ісуса Христа та формування вчення про нього.

Біблія та її дві частини: Старий Завіт (39 книг) і Новий Завіт (27 книг).

Первісне християнство: гоніння та переслідування від правовірних іудеїв і римської влади. Проголошення християнства державною релігією Римської імперії.

Основи християнського віровчення. Перші Вселенські собори. Вироблення основних догматів і культової обрядовості; утворення християнських церков; становлення християнства як світової релігії.

ТЕМА 7. ЕВОЛЮЦІЯ ХРИСТІЯНСТВА

Головні причини розколу в християнстві. Виникнення ересей (IV-XI ст.): аріанство, монофізитство, ересь Пелагія, учення донатистів, несторіанство та ін. 1054 р. – поділ християнства на католицьку і православну церкви.

Католицизм: віросповідні, культові та організаційні особливості римо-католицької гілки християнства.

XVI ст. – Реформація і утворення протестантських церков. Ранній і пізній протестантизм: лютеранство, кальвінізм, англіканство; методизм, баптизм, квакери, мормони, адвентизм, свідки Єгови, п'ятидесятництво та ін. Основні принципи протестантів (спасіння особистою вірою; священство всіх віруючих; виключний авторитет Біблії).

Православ'я і його специфіка: децентралізована асоціація автокефальних церков зі спільними догматичною і канонічною системами. Моральні аспекти, віровчення і культ православного християнства.

ТЕМА 8. ІСЛАМ

Історія виникнення і становлення ісламу як світової релігії. Місце і роль пророка Мухаммеда в ісламському віровченні.

Коран – Священна книга мусульман. Сунна. Шаріат – комплекс юридичних норм, приписів та правил поведінки.

Догматика ісламу. Сутність віровчення і культу та особливості мусульманської моралі. «П'ять стовпів ісламу». Два головні напрями в ісламі: суніти і шиїти.

Відношення ісламської релігійної догматики до науки і культури.

ТЕМА 9. ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ. НЕТРАДИЦІЙНІ РЕЛІГІЇ, ВІЛЬНОДУМСТВО ТА АТЕЇЗМ

Дохристиянські вірування східних слов'ян. Хрещення Русі в 988 р. князем Володимиром. Софійний характер київського християнства.

Греко-католицька (уніатська) церква в Україні: від Берестейської унії (1596 р.) до сьогодення.

Сучасний стан релігії і церкви в Україні: три православних церкви – Українська Православна Церква (МП), Українська Православна Церква (КП), Українська Автокефальна Православна Церква; Українська Греко-Католицька Церква (уніатська); Римо-Католицька Церква; протестантські общини; реформатська церква серед угорського населення Закарпаття; мусульманські общини в середовищі кримських татар; общини іудеїв та общини східних віросповідань.

Екуменічний рух у християнському світі – рух за об'єднання церков.

Нетрадиційні релігії: причини виникнення нових релігійно-містичних рухів, культів, їх загальна характеристика. Неохристиянські об'єднання. Синтетичні

релігії. Неорієнтальні релігійні об'єднання. Сайєнтологія. Неоязичництво. Сатанинські організації.

Основні історичні етапи виникнення та розвитку вільнодумства. Вільнодумство та атеїзм Стародавнього світу (Схід і Захід), Середньовіччя, Відродження і ранніх буржуазних революцій. Радикальні форми вільнодумства. Природничо-наукове вільнодумство. Всесвітні організації вільнодумців (Всесвітній союз вільнодумців; Міжнародний гуманістичний і етичний союз (МГЕС). Сучасне вільнодумство та атеїзм.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ТА ДОДАТКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Абрамович С.Д., Тілло М.С., Чікарьова М.Ю. Релігієзнавство: Підручник для вузів / С.Д.Абрамович, М.С.Тілло, М.Ю.Чікарьова. – К.: Дакор, 2004. – 510 с.
2. Гуревич П.С. Религиоведение: Учебное пособие для студентов вузов / П.С. Гуревич. – М.: Изд-во Московского психолого-социального ин-та. – Воронеж: МОДЭК, 2005. – 694 с.
3. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: Навчальний посібник для студентів вузів / В.І. Докаш. – Чернівці: Книга-XXI, 2005. – 376 с.
4. Дьяченко А.П. Религиоведение: Учебник для вузов / А.П.Дьяченко. – Львов: Афиша, 2004. – 240 с.
5. Калінін Ю.А., Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство: Підручник для студентів вузів / Ю.А.Калінін, Є.А.Харьковщенко. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
6. Кислюк К.В., Кучер О.М. Релігієзнавство: Підручник для студентів вузів / К.В.Кислюк, О.М.Кучер. – К.: Кондор, 2007. – 636 с.
7. Лобазова О.Ф. Религиоведение: Учебник для студентов вузов / О.Ф. Лобазова. – М.: Дашков и К., 2005. – 382 с.
8. Лубський В.І., Лубська М.В. Історія релігій: Підручник для студентів вузів / В.І.Лубський, М.В.Лубська. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 696 с.
9. Релігієзнавство: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вузів / А.Г.Баканурський, Г.Л.Баканурський, Н.І.Ковальова та ін.; [Ред. Г.Є.Краснокутський]. – К.: Професіонал, 2006. – 302 с.
10. Релігієзнавство: Навчальний посібник для студентів вузів / А.М.Колодний, В.М.Скиртач, Л.І.Мозговий та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 268 с.
11. Релігієзнавство: Навчальний посібник для студентів вузів / Ред. В.Л.Петрушенко. – Львів: Новий Світ-2000, 2008. – 328 с.
12. Релігієзнавство: підручник для студентів вузів / Ред. О.П.Сидоренко. – К.: Знання, 2008. – 471 с.
13. Религиоведение: Учебное пособие для вузов / Ред. П.К.Лобазов. – Х.: Одиссей, 2005. – 480 с.
14. Титов В.Д., Кучурова С.В., Барабаш О.В. Релігієзнавство: Підручник для студентів вузів / В.Д.Титов, С.В.Кучурова, О.В.Барабаш. – К.: Право, 2004. – 272 с.
15. Форвард М. Религии / М.Форвард; [Пер. с англ.]. – М.: Фаир-пресс, 2003. – 311 с.
16. Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство: підручник для студентів вузів / Є.А.Харьковщенко. – К.: Наукова думка, 2007. – 380 с.
17. Черній А.М. Релігієзнавство: підручник для студентів вузів / А.М.Черній. – К.: Академвидав, 2008. – 400 с.

Додаткова

18. Абаев Н.В. Чань-буддизм и культурно-психологические традиции в средневековом Китае / Н.В.Абаев. – Новосибирск: Наука, 1989. – 272 с.

19. Астахов С.Н., Бурлуцкая Е.В., Бурлуцкая А.Н. История религий: Учебное пособие для студентов вузов / С.Н.Астахов, Е.В.Бурлуцкая, А.Н.Бурлуцкая. – М.: Дашков и К. – Ростов-на-Дону: Наука-Пресс, 2007. – 256 с.
20. Ат-Тантауи А. Общее представление об Исламе / Ат-Тантауи. – К.: Ансар Фаундейшн, 2004. – 236 с.
21. Бертронг Дж., Бертронг Э. Конфуцианство / Дж.Бертронг, Э.Бертронг; [Пер. с англ.] – М.: Фаир-пресс, 2004. – 304 с.
22. Библия. Книги Священного писания Ветхого и Нового Завета. – Минск: Белорусский экзархат; ООО «Харвест», 2007. – 1615 с.
23. Бойс М. Зороастрийцы: Верования и обычаи / М.Бойс; [Пер. с англ.] – СПб.: Центр «Петербургское Востоковедение», 1994. – 288 с.
24. Борисова З.О. Основы релігієзнавства: навчально-методичний посібник для студентів вузів / З.О. Борисова. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.
25. Будда: Жизнь, учение, мысли, изречения, афоризмы / Сост. Юрчук В.В. – Минск: Современное слово, 2003. – 316 с.
26. Васильев Л.С. История религий. Учебное пособие / Л.С.Васильев. – М.: КДУ, 2008. – 791 с.
27. Ден Мин Дао. Хроники Дао: Тайная жизнь даосского учителя / Ден Мин Дао. – К.: София, 1997. – 432 с.
28. Дубровина Т.А., Ласкарева Е.Н. Заратустра / Т.А.Дубровина, Е.Н.Ласкарева. – М.: Олимп, 1999. – 205 с.
29. Дюмулен Г. История дзен-буддизма / Г.Дюмулен. – М.: Центрполиграф, 2003. – 318 с.
30. Житие пророка Мухаммеда. – Симферополь: Эра, 2002. – 100 с.
31. Зайцев А.И. Греческая религия и мифология: Курс лекций для студентов вузов / А.И.Зайцев. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; К.: Академія, 2005. – 206 с.
32. Знание о Боге – наиважнейшее из знаний / Духовное управление мусульман Украины – К.: Аль-Иршад, 2006. – 64 с.
33. Индуизм от А до Я. / Сост. В.А.Косарев. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 320 с.
34. Ислам от А до Я. / Сост. А.А.Савинов. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 320 с.
35. Конфуцианство, даосизм от А до Я. / Сост. Ю.В.Парфенова. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 320 с.
36. Кришна: Его увлекательная жизнь, учение, мысли, афоризмы; все лучшее из его наследия с комментариями; полный словарь Кришны с пояснениями / Сост. Юрчук В.В. – Минск: Современное слово, 2004. – 352 с.
37. Кучер О.Н., Семотюк О.П. Ислам / О.Н.Кучер, О.П.Семотюк. – Ростов-на-Дону: Феникс; Х.: Торсинг, 2004. – 286 с.
38. Кюмон Ф. Восточные религии в римском язычестве / Ф.Кюмон; [Пер. с фр.]. – СПб.: Евразия, 2002. – 350 с.
39. Музафарова Н.И. История религий: Учебное пособие для студентов вузов / Н.И.Музафарова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 317 с.
40. Новый Завіт / Авт. тексту Ж.Мюссе; [Пер. з франц.]. – К.: Махаон-Україна, 2006. – 260 с.

41. Нудельман Р. Загадки, тайны и коды Библии / Р.Нудельман. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005 – 395 с.
42. Основы религиоведения: Учебник для студентов вузов / Ред. И.Н.Яблоков. – М.: Высш., шк., 2005. – 508 с.
43. Панова В.Ф., Вахтин Ю.Б. Жизнь Мухаммеда / В.Ф.Панова, Ю.Б.Вахтин. – М.: Политиздат, 1991. – 493 с.
44. Пилкингтон С.М. Иудаизм / С.М.Пилкингтон; [Пер. с англ.]. – М.: Фаир-пресс, 2001. – 399 с.
45. Поснов М.Э. История христианской церкви (До разделения церквей 1054 г.) / М.Э.Поснов. – М.: Высш. шк., 2005. – 648 с.
46. Прибутько П.С. Релігієзнавство: посібник для підготовки до іспитів / П.С.Прибутько. – К.: Паливода А.В., 2007. – 158 с.
47. Пушнова Ю.Б. Экзамен по религиоведению: краткое учебное пособие для студентов вузов / Ю.Б.Пушнова. – М.: Приор-издат, 2006. – 96 с.
48. Релігієзнавство: навчальний посібник для студентів вузів / Ред. Л.Г. Дротянко. – К.: НАУ, 2005. – 150 с.
49. Релігієзнавчий словник / Ред. Колодний А. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 389 с.
50. Релігії: дитяча енциклопедія / уклад. О.О. Могила. – К.: Школа, 2005. – 576 с.
51. Релігії світу / П. Балта, Ж. Боттеро, К. Шадефо та ін. [Пер. з франц.]. – К.: Махаон-Україна, 2007. – 260 с.
52. Религия: Энциклопедия / Сост. и общ. ред. А.А. Грицанов, Г.В. Синило. – Мн.: Книжный Дом., 2007. – 960 с.
53. Силенко Л. Мага Віра: Рідна Українська Національна Віра (РУНВіра): Велике Світло Волі: Співвідношення віри, науки, філософії, історії / Л.Силенко. – Нью-Йорк: Об'єднання Синів і Дочок України Рун віри, 1979. – 1428 с.
54. Синтоизм от А до Я. / Сост. И.Ю. Белкин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 320 с.
55. Старий Завіт / Авт. тексту Ж. Мюссе; [Пер. з франц.]. – К.: Махаон-Україна, 2006. – 260 с.
56. Туччи Д. Религии Тибета / Д.Туччи; [Пер. с ит.]. – СПб.: Евразия, 2005. – 416 с.
57. Ханиф С. Путь Бога / С.Ханиф; [Пер. с англ.]. – К.: Ансар Фаундейшн, 2004. – 180 с.
58. Фйоріно Меді. Сайєнтологія: Релігія створена науковим фантастом / Фйоріно Меді. – Львів: Свічадо, 1998. – 46 с.
59. Чозин Кон Ш. Життя Будди: Шлях до свободи ума / Чозин Кон Ш. [Пер. з англ.]. – К.: Факт, 2007. – 176 с.
60. Шевченко В.М. Словник-довідник з релігієзнавства / В.М.Шевченко. – К.: Наукова думка, 2004. – 560 с.
61. Яблоков И.Н. Религиоведение: Учебное пособие для вузов; Учебный словарь-минимум по религиоведению / И.Н.Яблоков. – М.: Гардарики, 2004. – 536 с.